

Со́я О.М.

## Цілеспрямоване формування позитивної мотивації як умова формування культури самостійної роботи майбутніх учителів математики

Со́я Олена Миколаївна, аспірант кафедри педагогіки

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

**Анотація.** У статті аналізуються можливості забезпечення позитивної мотивації у майбутніх учителів математики до самостійної роботи; запропоновано сукупність методів і практичних рекомендацій щодо її формування; виділено причини низької мотивації самостійної роботи у студентів різних курсів, характерні ознаки, які вказують на дану причину, шляхи і способи її усунення.

**Ключові слова:** мотивація діяльності, самостійна робота студентів, майбутній учитель математики, культура самостійної роботи

**Вступ.** «Структура мотивів студента, що формується в період навчання, є стрижнем особистості майбутнього фахівця» (З. Слєпкань) [6, с 65]. Часто трапляється так, що менш здібний, але більш мотивований студент досягає кращих успіхів у діяльності, ніж його обдарований однокурсник. Психолог С. Занюк наголошує, що високо мотивовані індивіди більше працюють і досягають вищих результатів у діяльності [3].

Академік І. Бех відзначає, що сьогодні слід кардинально змінити мотиваційну систему пізнавально-навчальної діяльності студентів. В основу такої системи має бути покладена «Я – мотивація», тобто «ядро» особистості, і пов'язані з ним особистісні цінності як стійкі самоцінні морально-духовні принципи [7, с. 253].

Формування позитивної мотивації майбутніх учителів математики до самостійної роботи – завдання складне і його вирішення лежить у площині раціональної організації навчально-виховного процесу у педагогічному ВНЗ, а можливості її формування виникають зокрема при здійсненні студентом діяльності у процесі самостійної роботи. Саме від мотивації здебільшого залежить сутність поставленої мети, різноманітність і зміст застосовуваних методів і засобів її досягнення, загальна ефективність діяльності – метою якої є формування культури самостійної роботи студентів.

**Стислий огляд публікацій з теми.** Питанням мотиваційної складової діяльності присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних науковців: М. Артюшиної, М. Дьяченка і Л. Кандиловича, С. Занюка, Є. Ільїна, О. Леонтьєва, С. Максимова, О. Малхазова, О. Петровського, О. Сергєєвої та інших. Педагогічні засади формування мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів математики досліджували Г. Михалін і О. Томащук, їх професійну мотивацію – Н. Ніколайчук. Мотивацію, як один з найважливіших чинників на шляху реалізації самостійної пізнавальної діяльності розглядав М. Солдатенко. Психологічні питання організації самостійної роботи студентів у ВНЗ є предметом особливої уваги для Є. Заїки.

**Метою** є дослідження питання позитивної мотивації майбутніх учителів математики до самостійної роботи як однієї з умов формування їх культури самостійної роботи.

**Матеріали й методи.** Педагоги В. Лозова, Л. Кнодель характеризують формування позитивної мотивації як одну з істотних умов, що забезпечує успішне здійснення студентом самостійної роботи. Водночас слід врахувати існуючі функції мотивації [7, с. 256]. Спонукальна функція підводить студента до необхідності

пізнавальної діяльності, організуюча (структуруюча) – допомагає оптимально спрямувати пізнавальну діяльність за ступенем необхідності. При цьому *мотивація передбачає:* морально-психологічну стимуляцію навчальної діяльності, так званий «внутрішній двигун»; прагнення людини домагатися успіху в різних видах діяльності; пошук відповідей на запитання «чому?», «навіщо?», «заради чого?»

Самостійне мотивування і обґрунтування дій, здатність вбачати об'єктивну підставу своїх вчинків і приймати адекватні рішення, складати програму дій, виробляється внаслідок досвіду особистості, критичної оцінки зовнішніх впливів і власних можливостей (З. Курлянд). *Стимулами до самостійної роботи можуть стати:* новизна навчального матеріалу; незвичайність подачі; практична значущість нових знань для життя, престижу; суперечливість матеріалу; оцінка; створення ситуації успіху; використання ігрових моментів, конкурсів, змагань; робота в парах або в малих групах; чергування різних видів діяльності; гідне ставлення до особистості студента, визнання його ділових та особистих якостей.

Опираючись на класифікацію мотивів: соціальні, пізнавальні і особистісні (за М. Артюшиною) [5, с. 117] і виходячи з того, що мотиви навчальної діяльності студентів поділяються на внутрішні і зовнішні (З. Слєпкань) [6, С. 66], до внутрішніх мотивів самостійної роботи майбутніх учителів математики віднесемо формування пізнавальних мотивів як провідних, оскільки вони мають великий позитивний вплив на суспільну значущість навчання: пов'язані з потребою у нових знаннях і відображають значення такої діяльності задля оволодіння майбутньою професією. Прагнення глибоко осмислити навчальний матеріал, інтерес до теорій та закономірностей, до конкретних фактів та подій переплітається з бажанням бути висококваліфікованим фахівцем, розвинутою, культурною людиною, приносити реальну користь суспільству своєю працею. Тому особливого значення у формуванні культури самостійної роботи майбутнього учителя математики набуває трансформація пізнавальних мотивів у професійні мотиви майбутнього фахівця. Зовнішні мотиви зорієнтовані на цінності, що стосуються наслідків діяльності студента під час самостійної роботи: матеріального заохочення (стипендія), авторитету серед однокурсників; звички сумлінно виконувати будь-яку справу; майбутня відповідь на практичному і семінарському заняттях, колоквіумі, заліку та екзамені; мотиви уникнення невдач і покарання, неприємностей і критики внаслідок неви-

конання поставлених завдань. М. Солдатенко одним із шляхів формування мотивації учіння студентів педагогічного ВНЗ визначає посилення їх творчого потенціалу за рахунок високого рівня навчально-методичного забезпечення, ознайомлення з інноваційними ідеями, створення відповідних умов для самостійної навчально-пізнавальної діяльності [7, с. 255-260].

Зазвичай будь-яка діяльність є полімотивованою (С. Занюк, С. Заїка), тобто спричиняється відразу декількома мотивами. Серед цих мотивів найчастіше можна виділити один провідний, інші ж є другорядними. У процесі динаміки і розвитку діяльності співвідношення між ними можуть змінюватися: так, на одному з етапів її протікання мотив, що спершу був другорядним, може стати провідним, і навпаки. При цьому «доля» таких мотиваційних перебудов багато в чому пов'язана з багатством предметного змісту діяльності. Як вказує С. Заїка, у використанні такої закономірності під час організації аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів, полягає принцип «динамічної полімотивації» [2, с. 16]. Використання цього принципу полягає в тому, що студент розпочинає виконання конкретної самостійної роботи, опираючись на вже наявні у нього сильні мотиви, наприклад зовнішні (прагнення до самоствердження, бажання спілкування, спрямованість на вирішення особистих проблем тощо) та внутрішні (існуючі навчально-пізнавальні інтереси). Потім, у процесі діяльності, завдяки підбору її змісту та організації процесу, забезпечується головне: створюються сприятливі передумови для переходу внутрішніх (пізнавальних, а далі і професійних) мотивів з рангу другорядних (у такій позиції вони присутні у більшості студентів) в ранг провідних. При цьому виходимо з визнання того, що практично будь-якого студента можна зацікавити деяким мотивом (адже абсолютно ні на що не мотивованих людей немає). У міру набуття студентами досвіду участі в такій спосіб організованій навчально-пізнавальній діяльності під час самостійної роботи внутрішні мотиви поступово підсилюються все вагомішими фактичними результатами і підкріплюються все досконалішими способами їх досягнення. Створюючи для закріплення таких мотивів спеціальні зовнішні умови, формулюючи нові цілі і задаючи нові способи діяльності, викладач забезпечує сприятливі передумови для їх посилення і закріплення як провідних. Подібне включення в самостійну роботу може відбуватися через «пов'язування» змісту досліджуваного предмета з уже наявними у студента інтересами або постановка конкретно-наукових чи навчальних завдань, співвіднесених з майбутньою спеціальністю учителя.

З точки зору принципу динамічної полімотивації в організації самостійної роботи, на початкових етапах корисні і такі зовнішні спонування як оцінка, визначення кінцевого терміну кожного етапу самостійної роботи, необхідність здати звіт, здійснити захист проекту тощо. Їх мета – у процесі самостійної роботи посилити провідні внутрішні мотиви діяльності студентів.

Існує й інша точка зору щодо формування у студентів потреб і мотивів до активної самостійної роботи. Значно ефективнішим способом формування у майбутніх учителів математики потреби і позитивної мотивації до самостійної роботи є розвиток пізнавального

інтересу до дисципліни, що вивчається, процесу оволодіння нею. Діяльність, що має у своїй основі глибокий інтерес не лише до результату, а й до її процесуальних компонентів, найпродуктивніша, адже саме від неї особистість має найбільше задоволення. Викладач з свого боку повинен викликати інтерес до навчальної дисципліни, її змісту та значення для майбутньої професійної діяльності (Т. Туркот).

Слід підкреслити, що основна мета активізації, включення і використання широкого кола різноманітних мотивів і зовнішніх спонукань – залучення студента до самостійної роботи. У процесі її здійснення спостерігається поява або посилення пізнавальних, а потім і професійних мотивів, які і є справжнім рушієм самостійної роботи. Вони виявляються в розумінні студентом професійної значущості для навчання виконуваної роботи, здійснюють психологічне налаштування студента на важливість подібної діяльності як у плані професійної підготовки, так і щодо розширення кругозору, ерудиції майбутнього фахівця.

Зазначимо, що контроль самостійної роботи студентів як чинник зовнішньої мотивації, не повинен бути самоціллю лише для викладача. Результати виконання самостійної роботи, включені у показники поточної успішності, у білети і питання на заліку (екзамени), від оцінок яких залежить рейтинг студента, його підсумкова оцінка також є мотивуючим чинником освітньої діяльності майбутнього учителя математики. При цьому важливо прагнути до того, щоб на початкових курсах самостійна робота ставила за мету розширення і закріплення знань і умінь, що здобуваються студентом на традиційних формах занять, розкривала їх пізнавальні здібності, розвивала компетентності тощо. На старших курсах самостійна робота повинна сприяти розвитку творчого потенціалу майбутнього учителя математики, створювати підґрунтя для його майбутньої професійної діяльності. Завдання можуть мати індивідуальний, груповий чи комплексний характер. Однак контроль виконання самостійної роботи, звіт повинні бути індивідуальними і враховувати особистісні можливості конкретного студента та його схильності.

Мотив як спонукальна причина діяльності проявляється під час самостійної роботи у вигляді ставлення студента до сукупності дій, в результаті яких формуються компетентності певного рівня. Під час самостійної роботи студент повинен бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати в цьому особисту зацікавленість, розуміти, що й навіщо він виконуватиме. Без виникнення цих мотивів, без позитивної мотивації навчальної діяльності пізнання не може принести високий результат. Для більшості авторів мотив є одним із найважливіших компонентів діяльності, виконує функцію смислоутворення, оскільки зі зміною мотиву змінюється й сама діяльність. Окремі складові діяльності відповідають елементам мотиваційної сфери, функціонально та генетично пов'язані з ними.

Сукупність запропонованих нами методів і практичних рекомендацій допоможе сформувати позитивну мотивацію до самостійної роботи у майбутніх учителів математики.

Виділимо такі *методи* формування позитивної мотивації самостійної роботи:

1. Метод емоційного стимулювання у поєднанні зі словесним методом шляхом попереднього обговорення предмету дослідження: залучається суб'єктивний досвід, наводяться цікаві приклади, вказується на практичне значення теми тощо (прийоми зацікавлення, здивування);

2. Методи, які стимулюють пізнавальні інтереси студентів: наочні (демонстрація); репродуктивні (самостійна робота під методичним керівництвом викладача); практичні (діяльність за алгоритмом виконання завдання, викладач виступає в якості консультанта); пошукові (матеріали і завдання, які спонукають ставити запитання або шукати правильних шляхів виконання, спрямовані на отримання додаткової інформації);

3. Проблемно-пошукові (осмислення узагальнених способів розв'язання задач, виокремлення в матеріалі провідних ідей, принципів, законів; складання планів, тез, конспектів, анотацій, рефератів; робота з довідниками, каталогами, словниками, енциклопедіями; прийоми підготовки до підсумкового, проміжного і поточного контролю, семінару, лабораторних і практичних робіт);

4. Методи, що стимулюють ініціативу студентів (самостійне творче складання завдання, пошук аналогів у навколишньому середовищі; створення ситуації успіху чи проблемної ситуації; застосування інноваційних технологій в освіті);

5. Методи що стимулюють колективну працю й спільну діяльність (робота в малих групах, змагання, допомога однокласникам, критика).

Пропонуємо такі *рекомендації*, впровадження яких сприятиме формуванню у майбутніх учителів математики позитивної мотивації до самостійної роботи:

- використовувати різноманітні форми, методи організації самостійної роботи, що враховують суб'єктивний досвід студентів щодо матеріалу, який виноситься на розгляд чи виконання;
- створювати атмосферу пізнавальної зацікавленості кожного студента щодо власної самостійної діяльності та професійної значущості своєї роботи, а також колективу, групи;
- стимулювати студентів до використання різноманітних способів і засобів виконання завдань самостійної роботи;
- заохочувати прагнення студентів до самостійної роботи, вказавши на її актуальність; відзначати та підтримувати всі прояви активної діяльності, що сприяють досягненню поставленої мети;
- оголошуючи завдання для самостійної роботи, слід повідомляти не лише його зміст та обсяг, але й давати розгорнуті рекомендації щодо раціональної організації діяльності, працювати над диференціацією завдань;
- під час перевірки самостійної роботи аналізувати не лише правильність (неправильність) відповіді, а й самостійність діяльності, оригінальність подачі, прагнення студента проявити ініціативу, креативний підхід до справи.

**Результати та їх обговорення.** Культура самостійної роботи може проявлятися лише за умови глибокої особистісної зацікавленості студента в самостійній роботі. Така позиція підсилює роль мотивації діяльнос-

ті як сукупності рушійних сил, котрі спонукають особистість до виконання певних дій. Ми виділили причини, характерні ознаки і шляхи усунення (корекції) низької мотивації самостійної роботи студентів.

*Для студентів-першокурсників характерні такі причини низької мотивації самостійної роботи:* несформованість мотивації досягнення успіху, переважання мотивації уникнення невдач.

*Характерні ознаки, які вказують на дану причину:* низька самооцінка, висока тривожність, невпевненість у своїх силах, нерішучість, безініціативність, низька активність під час самостійної роботи. Студент вважає за краще не братися за вирішення складних проблем, розв'язування важких завдань, завжди вибирає легші задачі, відмовляється від змагання. Він проявляє надмірну старанність, яка спрямована на технічний бік роботи (правильність оформлення, чистоту записів тощо).

*Шляхи і способи усунення (корекція):* формувати стійку мотивацію досягнення успіху, підвищувати самооцінку студента, учити вчитися, створювати ситуацію успіху, розвивати наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність, активність, ініціативність і пізнавальні мотиви студентів.

Зустрівшись у педагогічному ВНЗ з різноманітним життєдіяльністю та великим обсягом роботи у студентів часто виникають труднощі з вибором пріоритетних напрямів діяльності. Тому *причиною низької мотивації самостійної роботи студентів другого-третього курсів* є незбалансованість співвідношення видів спрямованості особистості (особистісної, колективної і ділової).

*Характерні ознаки, які вказують на дану причину:* відсутність навчально-пізнавальних інтересів, інтелектуальна пасивність, студент не цікавиться процесом діяльності, не прагне до пізнання нового, у роботі бачить можливість задовольнити тільки свої особистісні інтереси, мало реагує на потреби оточуючих, не виявляє інтерес до спільної діяльності.

*Шляхи і способи усунення (корекція):* формувати пізнавальні інтереси та мотивацію, розвивати нові вміння та навички, спонукати захоплення процесом діяльності за рахунок використання сучасних технологій в освіті, сприяти успішному виконанню завдання, стимулювати інтерес до спільної діяльності, створити сприятливу атмосферу у колективі, забезпечити доброзичливі стосунки з колегами, створювати ситуацію успіху.

Виняткової уваги проблема мотивації майбутніх учителів набуває на етапі становлення фахівця, коли, з одного боку, вибір професійного шляху вже частково відбувся, а з іншого, – особистість ще не до кінця усвідомила особливості обраної професії, не має достатніх підстав для підтвердження можливостей самоактуалізації у ній [4, с. 8]. Тому недостатня вираженість професійної спрямованості є *причиною низької мотивації самостійної роботи студентів четвертого курсу.*

*Характерні ознаки, які вказують на дану причину:* відсутність задоволення від процесу і результату діяльності; слабо виражений інтерес до професії, наявні прагнення уникнути можливих покарань і неприємностей, критики з боку дирекції Інституту, адміністрації школи, викладачів, колег-учителів, однокурсників, учнів.

*Шляхи і способи усунення (корекція):* формувати спрямованість на найповнішу самореалізацію у про-

фесійній педагогічній діяльності, ціннісне ставлення і особистісна значущість обраної професії.

У цілеспрямованому формуванні позитивної мотивації майбутніх учителів математики до самостійної роботи реалізується змістова характеристика їх потреби щодо підвищення рівня розвитку культури самостійної роботи. Опираючись на ієрархію людських потреб (за Маслоу), зазначимо, що відносно потреби розвитку культури самостійної роботи майбутніх учителів математики чільне місце займають *потреби у самоактуалізації*: реалізація своїх цілей, здібностей, розвиток власної особистості; *пізнавальні потреби*: знати, вміти, розуміти, досліджувати; *потреби поваги, шанування*: компетентність, досягнення успіхів, схвалення, визнання, авторитет [1]. Ці потреби висвітлюють прагнення студента до постійного покращення свого пізнавального і професійного рівня, розширення компетентності, удосконалення здібностей, спонука-

ють до усвідомлення необхідності постійного саморозвитку та самовдосконалення.

**Висновки.** Таким чином, з одного боку самостійну роботу студента можна розглядати як чинник формування культури майбутнього учителя математики, що проявляється у такій діяльності. З іншого, – культура вбирає в себе накопичений потенціал особистості і забезпечує здійснення самостійної роботи під час аудиторних занять та у позааудиторний час. У процесі самостійної роботи виникають потреби приймати рішення, робити вибір, розвивати світогляд, творчо реагувати на мінливість навколишнього середовища тощо. Культура самостійної роботи дозволяє їх реалізувати на тлі позитивної мотивації до самостійної роботи. Саме тому ми виділили *цілеспрямоване формування позитивної мотивації у майбутніх учителів математики до самостійної роботи* як одну з важливих педагогічних умов формування культури самостійної роботи майбутніх учителів математики.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Вітенко І.С. Основи психології. Видання друге, перероблене і доповнене / І.С. Вітенко, Т.І. Вітенко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008. – 256 с.
2. Заика Е.В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе / Е.В. Заика // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 5. – С. 13-19; № 6. – С. 21-32.
3. Занюк С.С. Психологія мотивації: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 303 с.
4. Ніколайчук Н.М. Педагогічні засади формування професійної мотивації у майбутніх учителів математики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н.М. Ніколайчук. – Тернопіль, 2013. – 24 с.
5. Психологія діяльності та навчальний менеджмент: [навч. посіб.] / [М.В. Артюшина, Л.М. Журавська, Л.А. Колесніченко та ін.]; за заг. ред. М.В. Артюшиної. – К., 2008. – 336 с.
6. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник / З.І. Слєпкань. – К.: Вища школа, 2005. – 239 с.
7. Солдатенко М.М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Микола Миколайович Солдатенко. – К., 2007. – 427 с.

#### REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Vitenko I.S. Psychology. Second edition, revised and enlarged / I.S. Vitenko, T.I. Vitenko. – Vinnitsa: Nova kniga, 2008. – 256 p.
2. Zaika E.V. Psychological problems of organization of independent work of students in high school / E.V. Zaika // *Practichna psihologiya i sotsialna robota*. – 2002. – № 5. – P. 13-19.
3. Zanyuk S.S. Psychology of motivation: a textbook for university students / S.S. Zanyuk. – K.: Lybid, 2002. – 303 p.
4. Nikolaichuk N.M. Teaching principles of formation of professional motivation for future mathematics teachers: Abstract of the thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences specialty 13.00.04 «Theory and Methods of Professional Education» / N.M. Nikolaichuk. – Ternopil, 2013. – 24 p.
5. Psychology of Management and Training: [study guide] / [M.V. Artyushyna, L.M. Zhuravska, L.A. Kolesnychenko et al.]; by the society. ed. M.V. Artyushynoyi. – K., 2008. – 336 p.
6. Slyepkan Z.I. Scientific basis of educational process in higher education: Textbook / Z.I. Slyepkan. – K.: Vishcha Shkola, 2005. – 239 p.
7. Soldatenko M.M. Theoretical and methodological basis of self-learning of future teachers: thesis. ... doctor of pedagogical sciences: 13.00.04 / Nikolay Soldatenko. – K., 2007. – 427 p.

#### Soya O.M. Purposeful formation of positive motivation as a condition for creating a culture of independent work of the future teachers of mathematics

**Abstract.** This article analyzes the feasibility of positive motivation for future mathematics teachers to work independently; proposed a set of methods and practical recommendations for its formation; selected causes of low motivation in independent work of students from different courses, typical signs that point to this cause, ways and means to address it.

**Keywords:** *motivation activities, independent study students, future teacher of mathematics, culture independent work*

#### Со́я Е.Н. Целенаправленное формирование положительной мотивации как условие формирования культуры самостоятельной работы будущих учителей математики

**Аннотация.** В статье анализируются возможности обеспечения положительной мотивации у будущих учителей математики к самостоятельной работе; предложено совокупность методов и практических рекомендаций по ее формированию; выделены причины низкой мотивации самостоятельной работы студентов разных курсов, характерные признаки, которые указывают на эту причину, пути и способы ее устранения.

**Ключевые слова:** *мотивация деятельности, самостоятельная работа студентов, будущий учитель математики, культура самостоятельной работы*